

De Scholarchen of Curatoren van de Sint Hieronymusschool, later het Stedelijk Gymnasium van Utrecht. 1587-1969

Inleiding

Een kleine 400 jaar heeft het Stedelijk Gymnasium te Utrecht, zelf al meer dan 500 jaar oud, het toezicht gekend van een commissie welke daartoe van stadswege was aangesteld.

Aangaande de historische ontwikkelingen van deze commissie is tot op heden vrij weinig bekend gebleken; en in een enkel geval bleek zelfs een aanvulling noodzakelijk. Het artikel hierna volgend wil pogen enige opheldering te verschaffen.

De gegevens werden bijeengebracht tijdens de inventarisatie van de door het College nagelaten archivalia, welke zich onder de verzamelingen van de gemeente Utrecht bevinden.

„De Scholarchen van de Sinte Hieronymusschool” 1587-1798

Sedert de oprichting, door de Broeders des Gemeenen Levens in 1474, heeft de Hieronymusschool tot omstreeks de jaren 1580 een particulier karakter gedragen. De gebeurtenissen rond de kerkelijke reformatie in de Nederlanden echter, maakten in die tijd een reorganisatie van de school onvermijdelijk. De direkte aanleiding werd gevonden in de aankoop, in het jaar 1571, door de Heren van de vijf Stichtse Kapittels¹⁾ met de bedoeling om de Hieronymusschool te gaan gebruiken als seminarium. Een onderwijsinstelling welke toch zeker in de aartsbisschoppelijke hoofdstad niet mocht ontbreken. Een duidelijker paapser tint had men Utrecht waarschijnlijk niet kunnen geven. Begrijpelijk is dan ook de beslissing van de vroedschap op 13 november 1581, om een commissie van twee raadsheren in het leven te roepen die de gang van zaken op het seminarium moest gaan controleren en van wie een voorstel werd verwacht over de wijze „*dairo men de schole van Sinte Hieronymus soude mogen reformeren*”.

Dit besluit had geen directe gevolgen. De kerkhervorming die vooral in het Utrechtse met allerlei tegenstellingen en onverwachte conflicten gepaard ging, gaf de vroede vaderen vermoedelijk nauwelijks de gelegenheid om zich met de problemen rond de Hieronymusschool in te laten. Bovendien was het zaak om de gewenste veranderingen met de nodige voorzichtigheid te realiseren. Rector Reinierus Sarcerius en zijn medewerkers stonden namelijk zowel bij de leerlingen als bij de ouders in hoog aanzien. Een direct ontslag had ongetwijfeld een conflictsituatie gescha-

pen. Het duurde dan ook tot 7 maart 1586, alvorens zij de aanzegging van het definitieve ontslag ontvingen. Op 11 april daaropvolgend werden rector Joannes Arcerius en de schoolmeesters Anthonis Gijsbertss., Bernardusz. Weerdecroon, Johannes Cesarius, Ysbrant Janss. en Jan Cornelis van Everdingen als hun opvolgers geïnstalleerd. Hiermede kwam een definitief einde aan de particuliere status. De stad had duidelijk ingegrepen en het bestuur van de school aan zich getrokken. De nieuwe rector werkte, gesteund door een raadscommissie, een nieuw schoolreglement uit; en de heren die als Scholarchen of Scholarchen te boek stonden en die op de naleving van de opgestelde voorschriften toezicht moesten uitoefenen werden bij vroedschapsresolutie van 20 november 1587 aangesteld. Het is deze laatste datum welke als stichtingsdatum is te beschouwen van het gezelschap dat later als college van curatoren van het Stedelijk Gymnasium tot 1969 in het belang van het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs in de stad Utrecht werkzaam is gebleven.

Van de vier Scholarchen die benoemd werden, kwamen er twee uit de raad van Utrecht. De twee andere, de zogenaamde „Buytenscholarchen” kwamen in eerste instantie uit de kerkeraad van de Nederduitse Hervormde Gemeente. Later werd één van hen vervangen door een aan de Hooge School verbonden hoogleraar. De Scholarchen hadden, zoals gezegd, als eerste opdracht sedert 1587, zich in te zetten voor het juiste toezicht op de school. Samen met de rector namen zij de beslissingen in alle „*voorvallende zaken*”, de school betreffende. Daarnaast bezaten zij, blijkens de eerder genoemde resolutie, samen met de rector tevens de supervisie „*over alle andere particuliere duytsche ofte françoise scholen*”.

Het is daarom onjuist te stellen dat het college van Scholarchen er alleen geweest zou zijn voor de Hieronymusschool. Tot het jaar 1816 heeft men ook andere scholen als taakgebied moeten beschouwen.

Hoewel de bevoegdheden van de Commissie vrij duidelijk vallen af te leiden uit de diverse vroedschapsresoluties uit de 17e en 18e eeuw, kan men toch bemerken dat de begeleiding van het onderwijs, vooral in de beginperiode, de stadsvaderen niet altijd even gemakkelijk is gevallen. Begrijpelijk is deze situatie wel, daar het stedelijk bestuur voor het eerst direct, d.w.z. bestuurlijk, met het onderwijs te maken kreeg.

Des Landvoets de xx Novemb.

Om tot d'artillerie voor dit jaer gecommiteert
het de Landvoet de xx Novemb. 1757
Nieuwe van Compagnie de Landvoet de xx
Landv.

De Resolutie by de Landvoet dat d'artillerie
mar zoons in geleetheit for deet deet megerine
gequalificeert vunt de Landvoet de xx Novemb. 1757
met de Landvoet de xx Novemb. 1757

gecommiteert sullen worden, die t'amenlijk van
de Landvoet de xx Novemb. 1757 de Landvoet
opficiert sullen hebben op de geconimieerde school
met de Landvoet alle doorvallende sullen na
geleetheit d'ingene de Landvoet met de
voor de Landvoet opzicht sullen nemen om alle
andere particuliere d'ingene ofte françoise school
conform de schone Infrantie daarop by de Landvoet
gecommiteert, Ende over die d'ingene
dat de Landvoet de xx Novemb. 1757 sullen voor
gecommiteert de Landvoet de xx Novemb. 1757
de Landvoet de xx Novemb. 1757

Resolutie van de Vroedschap, d.d. 20 november 1587; waarbij de Scholarchen van stadswege worden aangesteld.
G. A. U. Stadsarchief I, no. 121; jaar 1587; folio 162 r+v

Hoewel een preciese weergave van wat er zich in dit verband heeft afgespeeld niet is te geven, valt als algemene lijn wel het volgende te bespeuren:

1. Het College van Scholarchen was een orgaan dat het stadsbestuur moest adviseren over kwesties het leerplan van de school en de benoeming van de leerkrachten betreffende.

Merendeels werden de adviezen van de Commissie gevolgd door een stedelijke bekrachtiging. Ten gevolge daarvan ontstond de situatie dat het College in feite als „wetgevend lichaam” werd beschouwd.

2. De Scholarchen hadden een niet te onderschatten praktische invloed, doordat zij de bekwaamheden van de docenten en de studieresultaten van de leerlingen beoordeelden.

Zouden we aangaande dit laatste punt de Scholarchen projecteren in het huidige onderwijssysteem, dan zou een vergelijking met een examencommissie zich gaan opwerpen.

In 1747 kreeg men de bevoegdheid om de jaarlijkse prijzen toe te kennen aan die leerlingen die zich in het afgelopen studiejaar hadden onderscheiden. Een voorrecht dat tot dan toe aan de rector was voorbehouden; en welk festijn, gepaard gaande met vele

oraties, geruime tijd in de Pieterskerk te Utrecht heeft plaats gevonden.

De positie van de Scholarchen is tot aan het einde van de 18e eeuw nagenoeg ongewijzigd gebleven. De ontwikkelingen die toen echter op gang kwamen hadden voor het college ook nogal verstrekkende gevolgen.

„De Fransche Periode en de Scholarchen”.
1798-1813

Nadat de Franse legers onder leiding van generaal Pichegru de Nederlanden hadden veroverd, en zij de patriottisch gezinden in de gelegenheid hadden gesteld de „Bataafsche republiek” te stichten, vond er binnen „Les Pays Bas” op de diverse bestuurlijke niveaus een duidelijke omwenteling plaats. Het is de tijd van „Les Comités”, waarin praktisch alle voormalige bestuurlijke organen in hun oude vorm verdwijnen. Zo ook de Scholarchen;

„Gehoort advis van Gecommitteerden etc op het voorstel door dit Bestuur den 20 augusti i.l. in hunne handen gesteld, verstaat het Bestuur dat de Scholarchen of oprichters der Stads Kleine Scholen, als zijn-

de Amptenaren wier werkzaamheden sedert de oprichting van een Committé van Publiek onderwijs zijn komen te cessereren, bij deze uit hunne Posten worden ontslagen; en zal hiervan bij Extract dezes aan voornoemde Scholarchen worden kennis gegeven, om te strekken tot derzelve informatie" 2)

Het „Committé van Publiek Onderwijs“ vervangt hierbij het voormalig College, en neemt het gehele onderwijs binnen Utrecht voor haar rekening.

Dat niet een ieder met het uitschakelen van de oude situatie tevreden was, blijkt een jaar later uit een opzienbarende gebeurtenis, welke plaats heeft tijdens de promotie en de prijsuitreikingen in de Pieterskerk. De toenmalige rector Jan Frederik Reitz was wegens ziekte verhinderd de samenkomst bij te wonen en moest het uitspreken van de jaarrede aan zijn conrector Phillippe Huygen overlaten. Huygen, zelf ook lid van de voor de Hieronymusschool beroemde familie Reitz, greep de gelegenheid echter aan om zijn gal te spuwen over de activiteiten van de zijns inziens ál te patriottische Scholarchen. De verbouwereerde Heren, tegenover hem op de eerste rij gezeten, wisten totaal niet wat hen overkwam. De conrector, ongetwijfeld veel bijval oogstend, was er blijkbaar zo zeker van dat de Engelsen en Russen, die een inval deden in Noord-Holland, er in zouden slagen de Fransen te verdrijven; dat hij meende het College al te moeten voorspellen dat ze spoedig zou worden afgezet. Helaas voor Huygen pakte het anders uit. De Engelsen en Russen werden uit Noord-Holland verdreven en de conrector mocht vertrekken.

In 1802 gaat het stadsbestuur er toe over de taken van het „Committé van Publiekelijk Onderwijs“ over twee nieuwe Colleges te verdelen. Een apart College wordt benoemd voor het toezicht op de „Nederduitsch- of Byzondere Scholen“, terwijl de Utrechtse Academie en de Hieronymusschool onder het gezag van de „Gecommitteerden tot de Academische Zaken en Scholarchen“ komen te staan.

Tot 1813 handhaaft deze situatie zich. Dan worden door de „Provisionele Regering der stad Utrecht“, welke na het vertrek der Fransen het bestuur tijdelijk op zich had genomen, nieuwe gecommitteerden benoemd. De frans georiënteerde commissieleden worden vervangen, maar desondanks mag men de invloed van hun politieke en maatschappelijke ideeën, die dankzij de „Franse tijd“ hun intrede hadden gedaan, niet geheel als afgedankt beschouwen. De verhoudingen die in Nederland, in vergelijking met voor 1795, duidelijk anders blijven liggen bepalen ook de plaats die de Scholarchen spoedig zullen gaan krijgen in het nieuwe „Koninkrijk der Nederlanden“.

„Het College van Curatoren van het Stedelijk Gymnasium“. 1813-1969

Op 20 november 1815 ontvangt het stedelijk bestuur van Utrecht een missive van de gouverneur van de Provincie, Van Tuyt; waarin deze mededeling doet over de publicatie van het Koninklijk Besluit van 2 au-

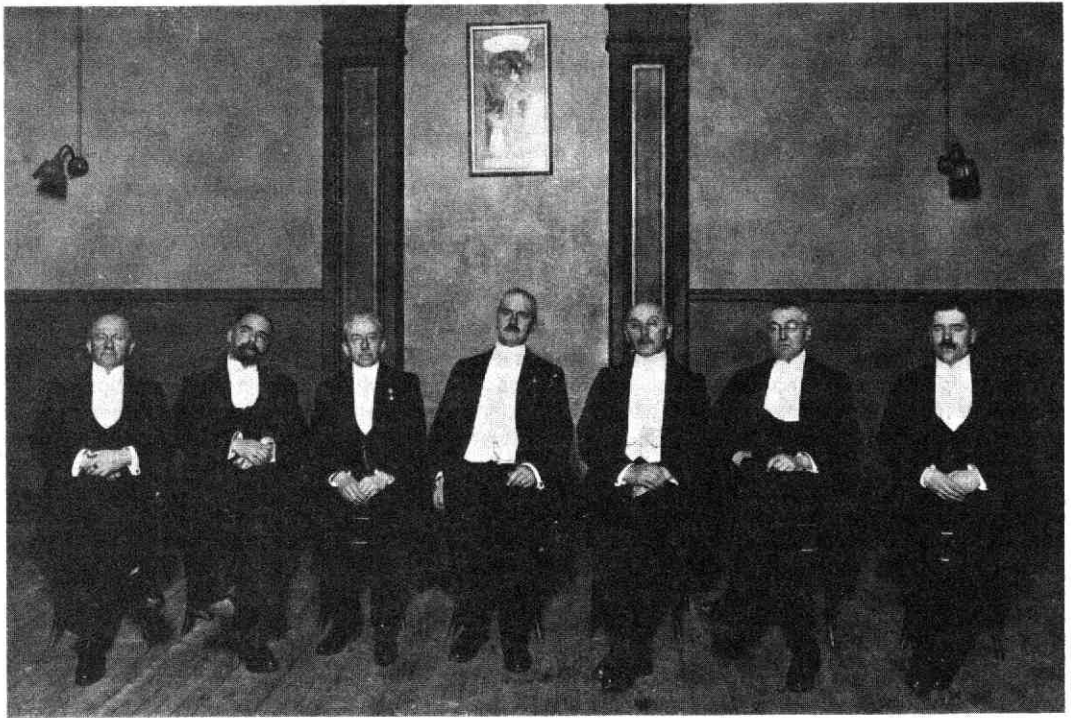
gustus 1815, no. 14. Hierin worden de nieuwe regelingen voor het hoger onderwijs gegeven, Het 26e artikel luidt:

„In alle steden, alwaar zich Latijnse scholen bevinden, zal vanwege de stedelijke regering een collegie van ten minste drie personen; onder de naam van curatoren of scholarchen, het bestuur over deze scholen hebben, en bepaaldelijk zorg dragen, dat het onderwijs op dezelve ingericht zij en blijve op den voet als bij het reglement zal worden voorgeschreven.“

De gouverneur dringt er vervolgens op aan, om indien het College er nog niet zou zijn, dit ten spoedigste te benoemen en de namen van de leden aan hem te doen weten. Enkele dagen later beantwoordt men de missive, en geeft de samenstelling van het College van Scholarchen zoals dit in 1813 was aangesteld.

In de maanden die volgen tot aan de inwerkingtreding van de Hoger Onderwijswet in augustus 1816 wordt het dan weer opnieuw benoemde College op de taken en de bevoegdheden gewezen welke men binnen de wet kan verwachten. In grote lijnen blijken deze overeen te komen met die welke de Scholarchen van de Hieronymusschool tot dan toe hadden gekend. In zoverre mag men de staatsregeling als een bevestiging zien van het beleid dat de stad Utrecht ten aanzien van de Hieronymusschool had gevoerd. Een belangrijke verandering wordt wel dat men van nu af aan verantwoording verschuldigd blijft aan de secretaris van Binnenlandse Zaken; onder wie de onderwijszaken toen nog ressorteerden.

In 1827 krijgen de Curatoren er een taak bij, hen opgedragen door het stadsbestuur. Het waren de „Broeders“ die reeds in de beginperiode van de Hieronymusschool zich het lot aantrokken van begaafde leerlingen wier ouders onbemiddeld waren. Om deze jongens toch aan de school te laten studeren verschaften zij hen onderdak in twee tehuizen, die in de tweede helft van de 15e eeuw waren gesticht. De tehuizen, het „Willibrordi“ en het „Domus Pauperum“ genaamd, smolten in 1607 samen, en werden in het jaar 1800 opgeheven. De goederen en het huis zelf werden verkocht en de vrijgekomen gelden kwamen in het fonds „Het Collegium Willibrordi ac Domus Pauperum“. Het was de bedoeling om uit de opbrengst van de diverse beleggingen tegemoetkomingen te verstrekken aan die leerlingen die anders door financiële omstandigheden de school niet konden doorlopen. Het beheer van het fonds wordt aan het College van Curatoren opgedragen, dat de gelden tevens aanwendt om de prijsuitreikingen te bekostigen. Door de nieuwe wet op het Hoger Onderwijs in 1876, komt er een einde aan de diverse „Latijnse Scholen“, zoals deze sinds de regeling van 1816 hadden bestaan. Het een en ander was het gevolg van de opkomst van de Hogere Burger Scholen, die een aansluiting tot het universitaire onderwijs vormden. Het betekende een duidelijke verruiming van het „Voorbereidend Onderwijs“, met als gevolg een noodzakelijke reorganisatie. Het College van Curatoren wordt

De heren Curatoren van het Stedelijk Gymnasium, 1924. Icon. Atlas Gem. Arch. Utrecht.

bij de wet wel gehandhaafd, maar het accent van de officiële taak van Curatoren, aanvankelijk besturend, kwam meer te liggen op het houden van toezicht en het advies uitbrengen aan Burgemeester en Wethouders. Het is waarschijnlijk aan de plaats die het College hier in Utrecht innam te danken dat B. en W. aan Curatoren, door middel van gemeentelijke verordeningen, toch verschillende bestuursbevoegdheden bleven toekennen.

Ook de naam van de school wordt gewijzigd. Sprak men sinds de oprichting van de „Hieronymusschool“, en sinds 1816 van de „Latijnse Scholen“, van nu af aan is de benaming „Stedelijk Gymnasium“.

In 1879, als gevolg van de nog nieuwe Hoger Onderwijswet, gaat de Inspecteur der Gymnasia naast de heren Curatoren als behartiger van de gymnasiale belangen optreden. De inspecteur moest, volgens de verordeningen tot regeling van het Stedelijk Gymnasium, gehoord worden in zaken zoals het benoemen en ontslaan van de rector en de leraren. In hetzelfde jaar krijgt het Curatorium een secretaris aangewezen, die daarvoor door B. en W. was aangesteld.

In hun bestaan hebben de Curatoren tweemaal een openlijke aanval te verduren gekregen. De eerste maal betrof de al eerder genoemde rede van conrector Huygen; de tweede maal vond plaats in 1942. Het Curatorium was in het begin van de oorlog '40-'45 in haar geheel vervangen door sympathisanten van de

duitse bezetter. Voor enkele ouders van de leerlingen werd de houding van dit nieuwe Curatorium aanleiding om zich tot de overige ouders te wenden via een circulaire. Hierin verzocht men de jaarlijkse prijsuitreiking te boycotten. Hun oproep vond gehoor. In 1945 werden de collaborateurs dan ook direkt ontslagen.

Na bijna 100 jaar werden op 1 augustus 1969 de bepalingen van de Hoger Onderwijswet betreffende de Gymnasia vervangen door voorschriften neergelegd in de „Wet op het Voortgezet Onderwijs“, onderdeel van de z.g. Mammoetwet. Dientengevolge ontvielen aan het College van Curatoren alle bevoegdheden. Een besluit dat zij, zo blijkt uit de afscheidsrede van de president-curator jhr. mr. C. J. A. de Ranitz, gehouden tijdens de jaarsluiting van 1969, met gemengde gevoelens opvolgen. Zo lezen wij:

„Zoals ik in mijn openingswoord reeds eerder heb aangevoerd, heeft de gemeenteraad geen aanleiding gezien om op grond van zijn autonome bevoegdheden tot handhaving van Curatoren te besluiten. Daarbij is als motivering gegeven dat de taken, die het College van Curatoren had, toevallen aan de onderwijsinspectie en de nieuwe ingestelde vertegenwoordigende organen, te weten Oudercommissie, Ouderraad en Schoolraad. Wèl is gevolg gegeven aan de suggestie van Curatoren om een adviescollege van deskundigen in te stellen, met als taak om gevraagd

en ongevraagd aan de rector en de schoolraad advies uit te brengen over onderwijskundige aangelegenheden van het Stedelijk Gymnasium. Dit laatste achten wij stellig een winstpunt, doch wij betreuren het dat - als ik het goed zie uit gevoelsoverwegingen - de naam College van Curatoren voor dit adviesorgaan niet is gehandhaafd, gelijk elders wel is geschied. Het is niet de bedoeling om ons op de valreep negatief op te stellen tegenover het nu ingenomen standpunt. Slechts hebben wij gemeend, enige maanden geleden, tegen het uitschakelen van dit College een waarschuwend geluid te moeten laten horen, waar wij lacunes vrezden met betrekking tot de begeleiding van de rector en het lerarenkorps in dagelijkse zaken en de huishouding der school en wellicht ook ten aanzien van het decorum van het gymnasium. Het College zal thans ophouden te bestaan. De taken die gedurende enige eeuwen door vele tientallen van zijn leden zijn vervuld zullen door andere instanties worden overgenomen. Het Willibrordusfonds zal de Curatoren als beheerders verliezen en het beheer zal aan Burgemeester en Wethouders terugvallen."

Bijna 400 jaar heeft het College van Curatoren zijn stempel gedrukt op het U.S.G. gedrukt. Het doorbraak in 1587 de particuliere status en in de loop der tijden werden de bevoegdheden van hoofdzakelijk „wette-

lijk" en bestuurlijk tot voornamelijk adviserend teruggebracht. Bij het overgeven van de resterende taken aan andere instanties en het vaarwel zeggen aan het gymnasium, geeft het de pupil een allerlaatst advies mee voor de toekomst.

„Stedelijk Gymnasium van Utrecht"

„Sapere aude"

„Durf wijs te zijn"

W. W. van Driel

1) Dom, Oudmunster, Sint Jan, Sint Pieter, Sint Marie.

2) Uit de notulen van het Stedelijk Bestuur van Utrecht, d.d. 19-11-1798.

Literatuuropgave:

C. D. J. Brandt. „De Hieronymusschool te Utrecht", deel 3. Utrecht 1924.

C. J. A. de Ranitz. „Afscheidsrede van het College van Curatoren." Utrecht 1969.

J. A. Wynne Miedema. „Resolutiën van de Vroedschap van Utrecht betreffende de Academie." Utrecht 1900.

Bedelaars en vagebonden uit Wijk geweerd (II)

In vervolg op mijn bijdrage over de armenzorg en de vroegere pot- of armenmeesters te Wijk bij Duurstede is mogelijk het volgende nog van belang voor een nader studie van de oude sociale omstandigheden en het armwezen.

Volgens de ordonnantie van de magistraat tot wering van de vreemde bedelaars uit 1610 1), welke vrij moeilijk te lezen is en waarvan het papier op verschillende plaatsen door ouderdom en vocht is aangetast en vergaan, is het een yder kenlycken dat het Gasthuys, den Armen Poth ende Diaconen beurs alhier gefundeert ende ingestelt zijn tot behoefte ende onderhoudinghe vande rechten noot Armen deser stede ende men bevynt dat den selven noot Armen incomen ende uuytteylingen van dien grootel . . . (papier vergaan) door veele vreemde bedelaers, vagebonden ende ledichgangers die uyt andere provincies, steden ende plaetsszen komen, wederrechtelijk worden geïncasseerd. Ook de handtreykinge (giften, foaien) van de Borgemeesteren, Kerckmeesters ende voorts vande Ingesetenen worden niet versmaad, met als gevolg, dat gehele families in Wijk bleven wonen, tot groot ongerief van de Wijkse burgerij en van de ingezetenen Wijkse armen. Men zou hier een parallel kunnen trekken met het tegenwoordige woonwagengro-

bleem. Men besluit dan ook, dat de stad dient gesuyvert ten eijnden den gegeven incomen van het voorscreven Gasthuys, Pott, Diaconenbeurs ende die handtreykinge vanden goede burgerey ende Inwoondersen aan de ingezetenen stadsarmen ten goede zal komen en niet aan buitenstaanders. Men hoopt volgens deze ordonnantie (alleen) alle die Armen deser stede ende vreyheit van dien te onderhouden ende nootwendighe onderstan te doen. En dat voorts aen geenderhander persoonen sullen behoeven geven cost ende onderhout langens die straten, voor kercken ofte poorten ofte op eenige andre plaetsszen deser stede ofte vreyheit.

1. Het eerste artikel herhaalt de opsomming van hen die uitgesloten worden van de armenzorg waaraan nog worden toegevoegd vreemde ende uytheemsche, zowel mannen als vrouwen, jonck ende oudt ende blinden ende voorts andere vreemde persoonen van Aelmoessen levende buyten de vreyheit ende Jurisdictione van Wyck. Ook zij die niet konden bewijzen dat zij gedurende drie jaren binnen Wijk gewoond hadden en zich behoorlijk hadden gedragen moesten met vrouw en kinderen Wijk verlaten en mochten zich niet meer in de stad vertonen zonder behoorlyck con-